

Håndværkere i danske byer ca. 1660-1850

Jørgen Mikkelsen

Arkivar og seniorforsker, Rigsarkivet

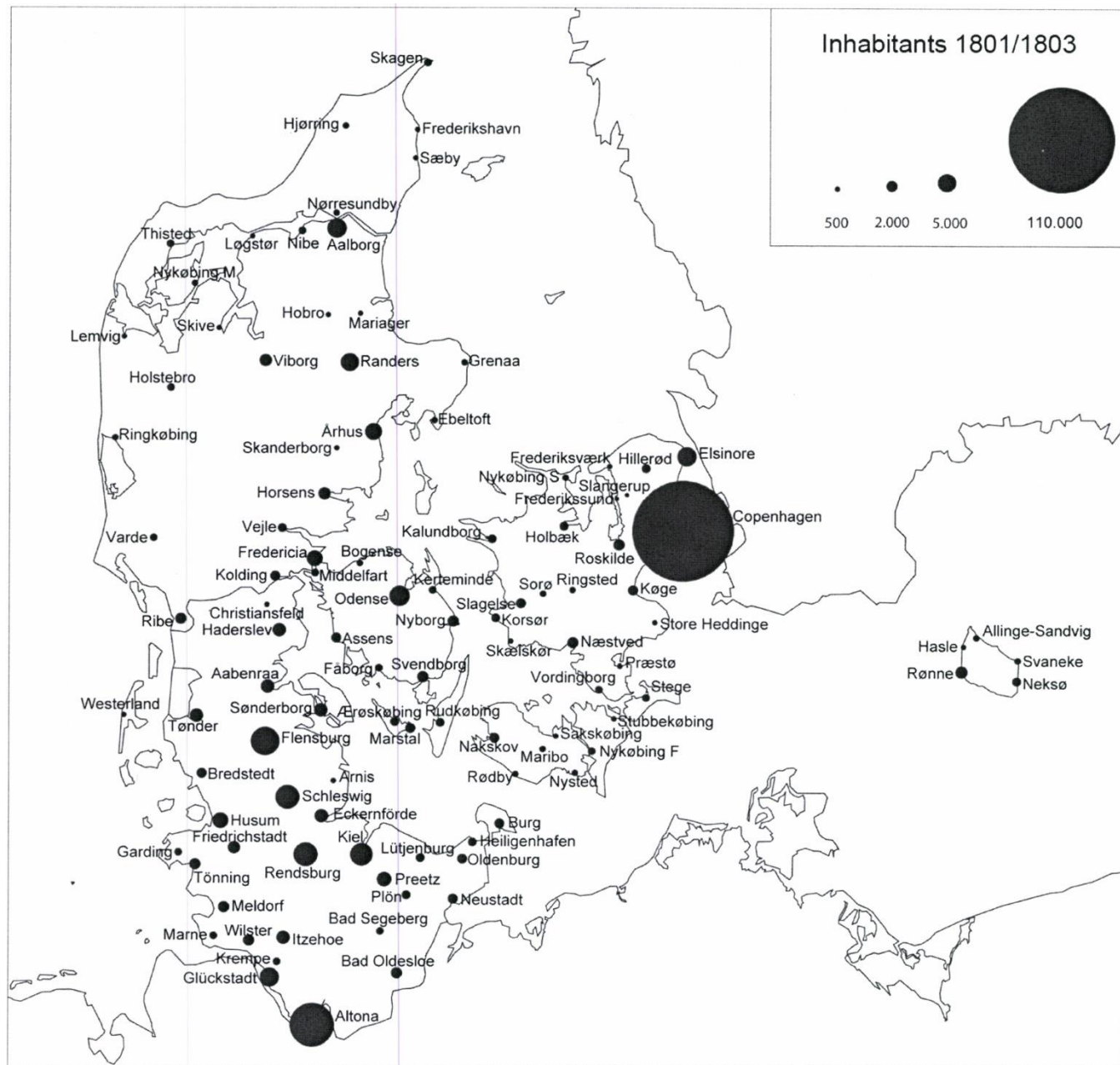
SAXKIØBING

at see fra den Søndre Side

København.	100.975	Nibe	1.044
Odense	5.782	Varde	1.020
Aalborg	5.579	Middelfart	1.019
Helsingør	5.282	Vordingborg	931
Randers	4.562	Stege	917
Aarhus	4.102	Holstebro	853
Fredericia	3.474	Skagen	834
Aabenraa*	2.834	Ringsted	817
Sønderborg*	2.761	Rødby	776
Haderslev*	2.685	Ringkøbing	771
Tønder*	2.579	Grenaa	760
Rønne	2.436	Børgense	760
Horsens	2.396	Hjørring	744
Viborg	2.379	Nysted	690
Ribe	1.994	Maribo	686
Svendborg	1.942	Svaneke	663
Nyborg	1.866	Nykøbing M.	651
Næstved	1.785	Nykøbing S.	615
Roskilde	1.768	Ebeltoft	598
Slagelse	1.732	Sorø	592
Kolding	1.672	Store Heddinge	576
Nakskov	1.671	Skelskør	567
Køge	1.527	Sakskøbing	549
Marstal*	1.449	Skive	520
Assens	1.443	Sæby	517
Holbæk	1.332	Hasle	513
Kalundborg	1.322	Hobro	488
Vejle	1.310	Skanderborg	488
Ærøskøbing*	1.291	Præstø	480
Neksø	1.274	Stubbekøbing	467
Korsør	1.219	Aakirkeby	455
Hillerød	1.214	Mariager	414
Rudkøbing	1.141	Lemvig	375
Nykøbing F.	1.079	Allinge	337
Thisted	1.068	Slangerup	336
Faaborg	1.061	Frederikssund	262
Kerteminde	1.045	Sandvig	248

Tabel 3. Bybefolkningen i Danmark og Nordslesvig 1801/1803.

Tabel 1: Erhvervsfordeling

	1743	1787	1801	1845
Håndværkere	151	121	135	225
Handlende	24	15	23	46
Værtshusholdere, gæstgivere og brændevinsbrændere	7	24	21	10
Vognmænd	5	10	3	4
Avlsmænd og fiskere	38	33	51	69
Daglejere	58	32	62	104
Svende	7	13	7	39
Embedsmænd	23	28	36	31
Funktionærer og fuldmægtige	32	29	36	34
Aktive i liberale erhverv	6	4	5	20
Officerer og underofficerer m.m.	4	46	2	4
Menige soldater		19	4	
Rentiers og pensionister	24	18	35	39
»Lever af hænders gerning«	74	36	19	25
Almissemødtagerne o.lign.	64	12	21	30
Diverse samt uvis beskæftigelse	23	13	14	21
Samlet antal husstande	540	453	474	701
Samlet befolkningstal	?	2572	2379	3828

ROSKILDE BYS HISTORIE

1536-1850

Fag	Mestre	Fag	Mestre	
Bagere	5	Kobbersmede	2	
Blikkenslagere	1	Malere	2	
Bogbindere	1	Murermestre	4	
Bødkere	6	Møllere	7	
Drejere	2	Parykmagere	2	
Farvere	2	Possementmagere	2	
Feldberedere	3	Pottemagere	1	
Gartnere	2	Rebslagere	2	
Glarmestre	2	Remmesnidere/		
Grovsmede	3	sadelmagere	4	
Guldsmede	1	Skomagere	11	
Gørtlere	1	Skræddere	7	
Hårskærere	1	Slagtere	5	
Hanskemagere	4	Snedkere	6	
Hattemagere	4	Tobaksspindere	2	
Hjulmænd	2	Tømrere	3	
Kandestøbere	1	Urmagere	1	
Klejnsmede	3	Vævere	4	Håndværkere i Roskilde 1766 Skilled craftsmen, 1767.

Tabel 5.1: Antal mestre i de vigtigste håndværksfag i Odense 1727-87.

Fag	1727	1736	1764	1778	1787
Bagere	12	11	13	11	24 ¹
Bødkere	12	11	10	8	7
Feldberedere	13	11	10	10	9
Handskemagere	33	38	42	30	32
Murere	16	11	6	5	8
Skomagere	71	65	58	52	47
Skræddere	27	25	28	28	26
Slagtere	12	10	8	—	5
Smede	27	8 ²	22	—	15 ²
Snedkere	12	14	11	16	16
Vævere	4	8	8	12	11

1) Tallet omfatter både lavsmestre og grøvbrødsbagere uden for lavet.
 2) Kun egentlige smede. I øvrige år er også medtaget urmagere, grydestøbere, kobbersmede, bøssemagere og svertfegere (håndværkere, som polerer sværd), der var organiseret i smedelavet.

HANS CHR. JOHANSEN: NÆRING OG
BYSTYRE

Tabel 5.10: Antal beskæftigede ved en række håndværk i Odense 1787.

Fag	Mestre	Svende og lærlinge		Antal ansatte pr. mester
		I mesters husstand	Med egen husstand	
Bødkere	7	8	—	1,1
Feldberedere	9	7	1	0,9
Guldsmede	5	8	—	1,6
Murere	8	1	11	1,5
Pottemagere	8	7	—	0,9
Rebslagere	3	9	3	4,0
Sadelmagere	8	23	—	2,9
Skræddere	26	29	2	1,2
Smede	15	24	2	1,7
Snedkere	16	27	—	1,7
Tømrere	4	—	17	4,3
Vævere	11	3	1	0,4

HANS CHR. JOHANSEN: NÆRING OG BYSTYRE

Tabel 5.2: Antal lavsmestre i en række danske byer i 1760'erne¹.

Fag	Odense	Ålborg	Århus	Randers	Fredericia	Viborg	Kolding
Bødkere	11	9	5	4	4	2	3
Feldberedere	10	4	4	5	1	2	3
Handskemagere	39	8	13	7 ²	1	14	3
Hattemagere	—	6	4	3	3	9	4
Sadelmagere	—	5	3	3	1	2	4
Skomagere ³	73	36	16	18	14	18	9
Skræddere	33	41	14	17	11	11	7
Snedkere	13	14	7	8	6	4	5
Vævere	—	3	2	—	6	7	3
Indbyggertal 1769	5.209	4.160	3.597	2.718	2.528	1.990	1.396
1) Tallene er næppe i alle tilfælde helt korrekte, men giver dog formentlig et nogenlunde udtryk for de enkelte fags styrke i byerne. 2) Dette tal er formentlig for lavt. 3) Inkl. skoflikkere.							

Kilde: Pontoppidans danske atlas, diverse bind.

#10³/4
Baltzer
Frank
Hagke
— — — — —

Hier geht auch ein Brautpaar auf
6 Tag, Kitzjungt, az Laufs
unser die Garkes, jundendig
Brauttagt, az und Looz
unndsternsch af. Hg, i Lauly
god Brand - - - - -

OO.

2. Gulen Gul Læg til Gæken
bytaamde af 10 Læg, Liggende
og Lægge minde til Gæken, og
Lægge, og Lægge til
Gæken, minde Lægge af
Læg i Læg Læg - - - 50.

3. One Cuzc i Jaaschu ucd Salu
day, az Luv wgg, bu Paas
u af 7 day, Luv Luv az
i yau of the 1st stand - -

Nr. 104.	Ein lauzke fcl Gacku, Nij apfijgt und Eider mndr Tjrist orn Hfug, 1 Rthl 1/2 friz lauzk, az Saigflm ofrn alt, jndr Hfcl Lagemerter. 12 flug	404.

2. De half gins of pin i
gaasru, inderst die bij
de gins, ag de sliz, und
galm sag, ag een baze
ag inderst inderst of
de gaasru of 10 sag - 120.

3, Luz Encyghen i Gauschen
jindt. H. sic. Luz. u. Lach
sant. H. u. d. Lach. u. d. Lach.

120.

Schiebrier Kjøbstads Grund- og Høivings Taet, saare af
 Borgelig som Jordbrugs Høiv, hvilken sidst er beregnet
 af af Gave 12 B^d Pædruud saare i Proportion af en
 Borgelig Høivings Skilling, der beløber sig for Aaret
 1800. som følger:

N ^o Jordvaaxernes Navne.	Grund	Pæd.	Jordbr.	Borgelig	Silvan.
	Tæt.	Land	Høiv.	Høiv.	—
	Skilling	Skilling	Skilling	Skilling	Skilling
1. Herluf Nielsen Oudrup ..	47.	—	—	—	1 47
2. Hendrich Pedersen Wilken ..	30.	—	—	—	1 30
3. Jens Fischer Jæst Møller ..	37.	—	—	—	12. 13
4. J ^r Inspecteur Selstrup ..	2. 24.	4.	—	32.	2. 56.
5. Hans Friederich Nielsen ..	1. 4.	1. 6 $\frac{1}{4}$	—	14 $\frac{1}{4}$	1. 66 $\frac{1}{4}$
6. Hans Tohum Rager ..	1. 31.	—	—	—	1 31
7. Hans Hansen Oud ..	82.	1. 5 $\frac{3}{4}$	—	13 $\frac{3}{4}$	1 95 $\frac{3}{4}$

Nr.	Fornavn.	Efternavn.	Ejendomme.	Ager.	342		Udfald.
					Sp.	Skj.	
1	Slagboms	Ager	Peder Aarstoft	-	-	-	1
			David Busk	-	-	-	2
2	Slagboms	Togthm	Mattias Clausen	-	-	1	4
3	Slagboms	Ager	Rasmus Langeland	-	47	7	5
4	Slagboms	Ager	Lito	-	7	1	4 1/2
5	Peder Mølle	Bergsager	Hans Tommaalen	-	-	-	5
			Hans Tommaalen	-	-	-	5
			Rasmus Langeland	-	-	2	3
6	Christen	Lito	Lito	-	-	8	-
7	Mads	Mikkelsen	Mads Mikkelsen	-	-	1	3
8	Brød	Lito	Rasmus Langeland	-	-	2	3
9	Lange	Strand	Ager	Lito	-	2	3
			Mads Mikkelsen	-	-	2	4
			Anders Samuelsen	-	-	3	-
10	Søren	Sørensen	Søren Sørensen	-	-	3	2
11	Søren	Strand	Ager	Rasmus Langeland	-	8	2
			Søren Sørensen	-	-	1	-
			Broer Møller	-	-	1	-
			Anders Hansen i Ormstov	-	-	9	3
			Fr. Sallig	-	1 1/2	-	3
			Anders Sørensen	-	4	1	3
			Anders Sørensen	-	15 1/2	5	+
			Hans Sørensen	-	2 1/2	-	5
			Lito	-	1 1/2	-	3
			Hans Sørensen	-	6 1/2	2	1
			Hans Sørensen	-	6 1/2	2	1
12	Loup	Søren	Ager	Rasmus Langeland	-	-	4
13	Gold	Ager	Lito	Rasmus Langeland	-	2	2
			Rasmus Langeland	-	5	-	2
			Hans Sørensen	-	6	1	-
			Broer Møller	-	6	1	-
			Peder Sørensen	-	6	1	-
			Søren Sørensen	-	6	1	-
			Søren Sørensen	-	11	1	5
14	Loup	Søren	Togthm	Rasmus Langeland	-	3	4 1/2
15	Loup	Søren	Togthm	Lito	-	1	2

KLÆDEDRAGTER I KIØBENHAVN.

En Brødkone fra Lyngby. — Eine Brodfrau von Lyngby.

fraas hos Zahle, Gøttersgade 125.

Tabel 3: Køge-skomageren Mathias Ritzau's markedsrejser i 1788.

	Dato	Medbragte sko, antal par	Medbragte støvler, antal par
Store Heddinge	12. februar	50	10
Slangerup	18. marts	50	10
Hillerød	27. marts	50	6
Frederikssund	1. april	50	10
Roskilde	22. april	150	10
Slangerup	29. april	50	10
Slangerup	12. juni	50	10
Ringsted	19. juni	100	10
Præstø	24. juni	60	0
Hillerød	26. juni	60	0
Holbæk	1. juli	60	4
Sorø	15. juli	50	6
Roskilde	16. august	100	30
Ringsted	23. september	50	30
Store Heddinge	30. september	34	20
Holbæk	3. oktober	50	20
Præstø	13. oktober	60	10
Roskilde	21. oktober	30	30
Holbæk	11. november	20	20
Ringsted	18. november	20	20
Frederikssund	28. november	30	30
Præstø	16. december	30	30

Kilde: Rtk. 2435.25

Anm: Som det ses, medbragte Ritzau langt flere sko end støvler til forårs- og sommermarkederne, men lige mange sko og støvler i det sene efterår. Det samme mønster ses hos mange andre skomagere, og det afspejler uden tvivl sæsonvariationer i købemønstret.

Jesusnavn c.

Anno 1780: Januarj Løggjorden Ing Jens Carl
Lund af Priester: Loven lang Gud med Sind og
Sjæl og Aand for Jesu Kristi Skyld forlæn Mig
Sjælens herrens forstænd og Guds Råd til Mit
forre Sagmen at det Maa Gode til Deres Mig
og Min Høst. til Hjælp og Gavn og Tølleff

128

128 Göt. Walbarnen f. Ramasfurn van Carstenfhiold L m D

Sp m p

1791

1791 8 June 1861 Jng of Lemro from for
Main Kungung Landward - - - 208

Man Kreyung Landstand - - - 208

Wacht giorde Drinnsh Lann. Tilfu salitning 1800

3. 12

Hoist giordt 174 windward larum furs mid fast ag

24. " "

24. Ludwig P. Hammer ab 1/2 2/3 - - - - -

4.5 In August La Bore jag fra Lamsfjorden til Hildøy

19. Det Laursholm'ske faa Min. Krigsm. - - -

16.

Abolition & the American Slave

312

May 1st 64

Judge of the Superior Court of the State of New York
 in and for the County of Albany

Do hereby certify that the within and foregoing is a true and correct copy of the original of the same as the same is now on file in the office of the Clerk of the said Court.

Witness my hand and the seal of the said Court at Albany this 15th day of February 1892.

153 1. 4.

HP M 6

56

p Lind Høbmand: Holbeir

HP M 6

1782

113 Februarj borken for 10 Ljet La Mings bork
 og 2 Ljet 2 bork Maal bork aindert for 21 Ljet
 Hail Vat 8 Ljet i 1 Ljet bork bork bork -- --
 Hail bork for 5 palle Lincallie -- --
 Hail bork af mig 2 Ljet perra fløj bork med
 borse og yndel farve anbragt i 5 Ljet
 Hail giort i bork til 1 Ljet bork bork -- --
 Hail Kysarant for Kulle med 3 Ljet Laje
 i Kulle Kizlenn bork bork bork bork
 100 Kogent yndel bork bork bork bork
 8 Ljet bork bork bork bork og 10 Kizlenn
 bork bork bork bork bork bork -- --

4

7

1

8

1

4

29 Jans Oleson Schippers Encke

Ja m^e R

155
27de february brum ing word maesgraun
Bord for accorderet for 17de celler 17de Ja
Hoeffsaenr ing Repareret nu lihu drag lift
Hoeffsaenr ing for Repareret
Hoeffsaenr ing grad vinders launus pannel og loft uind
Hoeffsaenr ing og uind vider saenr lof herket
og iginn i handdragt i alt for
Hoeffsaenr ing for porten
Hoeffsaenr ing balouant at sunderd saenr
Bord der for - - - - - Gids 2de for balouant
Hoeffsaenr ing balouant 5de for 1de for
Hoeffsaenr ing for 10de 3de for

1 1 6
1 5
2

1 2

Se Magister Steenersøni i ærbøij

betouat nu lig listen fra den nye jernst

1 3

høel nu enstelt And Johan Steenersøni

1 3

høel gior at Steenersøni betouat til syne

4 4 4

der paa betouat 1 1/2 Rug

høel Steenersøni at den jernst

høel Steenersøni og den listen og af troden

2 2 2

og Steenersøni

høel Steenersøni nu betouat og for

1 1 6

høel Steenersøni Steenersøni at Steenersøni

1 2

høel nu Steenersøni

høel Steenersøni ing betouat 1 1/2 bygd

4 4 1

høel Steenersøni Steenersøni Steenersøni

Jordtiggens Maaen	Gård Tøx ten	Lof gærde Tøxten	Lof for dæm un	Lof for mæg Ling	Lof for mæg Ling	Summa maandly
	244	3.	6.	-	-	4.6
Pasmus Søndegaard	60.	-	13.	-	-	3.5
Jr Agt Børsgaard	40	-	9.	-	-	9
Jr ortved	332	4.	9	1.	14	5.13.1.5.4
Andreas fulkminder	8.	-	2.	-	-	1.14.1.-
Johan Vesk	48	-	9.	-	-	1.10.1.10
Neder Korfen	30	-	62	12	7	5.1.4.2.152
Jr pader Skulf	70.	-	152	-	-	152
Ned Land	30.	-	62	-	-	2.8.2.142
Kens Korfen	16	-	32	-	-	2.8.2.112